

Cesta Slovákov k zvrchovanosti

(17. júl a jeho význam v dejinnom kontexte)

V tomto roku si pripomíname dva, resp. tri míľniky spojené s obnovou štátnej samostatnosti Slovákov – vznikom druhej Slovenskej republiky. Ponajprv vyhlásenie zvrchovanosti Slovenska, potom prijatie ústavy SR a napokon samotný vznik republiky 1. januára 1993. Občanom ich však, okrem kalendára, nič nepripomína. Štátni, verejní, cirkevní predstavitelia i médiá, svorne mlčia. Je to ohromný kontrast oproti hlučným až dotieravým oslavám vzniku Československa – zaniknutého štátu, v ktorom boli Slováci len podnájomníkmi. Okrem toho, ľudia sú dnes zahltení negatívnymi správami: zdražovanie, vírusy, vojny, tragédie. V takej atmosfére len sotva možno pozdvihnúť ducha človeka k čomusi slávnostnému, uvedomiť si význam historických momentov. No my sme si ho uvedomili a preto dnes sme tu, v Černovej, posvätnom mieste Slovákov.

Slovensko nie je iba ťak na mape Európy a Slováci neboli len národom roľníkov a drotárov, ako ich niekedy vykresľovala neprajná propaganda. Slovensko je stred Európy, súčasť západnej civilizácie, stará kultúrna krajina, kde jestvuje minimálne poldruha tisícročia nepretržitá sídlisková kontinuita. Povedané inak, stále ju ktosi obýval a kultivoval, nikdy tu nebolo vzduchoprázdno. Slováci nie sú nomádi, ktorí prišli z púšte, sú autochtónni.

Slovensko dalo sebe i svetu veľké osobnosti. Ba čo viac, bývalo útočiskom rôznych skupín nábožensky, politicky rasovo prenasledovaných. Poetka Zlata Solivajsová o tom aj zložila báseň s príznačným názvom, *Slovensko – Veronikina šatka*.

Slováci prežili vyše tisíc rokov bez vlastného štátu. Kým iné, väčšie národy zmizli z mapy dejín, oni sú stále tu. Už to je mimoriadny úkaz. Rovnako mimoriadnym úkazom je však kontinuita popierania samourčovacieho práva slovenského národa zo strany mocností, susedov a napokon odpor voči samostatnosti z radov vlastných ľudí.

Pre Uhorskú štátnu moc od konca 19. storočia boli Slováci (buta)tóti, menejcenné etnikum, kdesi tam kdesi vo „Félvidéku“, ktorého jedinou perspektívou je pomáďarčiť sa. Ani vládnuca česká politika po roku 1918 nevníkala Slovákov ako osobitný národ s právom na vlastný osud, len ako súčasť fiktívneho „československého“ (v praxi českého) národa. Až pod medzinárodným tlakom, v jeseni 1938 mu toto právo uznala. Išlo však len o vynútený a dočasný krok. Benešova politika v exile pokračovala v rigídnom čechoslovakizme a antislovakizme, povzbudená podporou zo strany víťazných veľmocí.

Preto so zánikom prvej Slovenskej republiky akoby zaniklo právo Slovákov na samourčenie. Keď sa po roku 1947 Európa a svet rozdelili do dvoch blokov, východného a západného, veľmoci sa napriek nezmieriteľnej rivalite zhodli na tom, že existencia Československa má byť trvalá. Memorandá, apely či žiadosti slovenských exilových organizácií, vrátane Svetového kongresu Slovákov (SKS), tak padali nahlucho. USA i ZSSR vyslovovali podporu dekolonizačnému procesu v Treťom svete, osamostatňovaniu rôznych afrických kmeňov, no Slováci mali pre svet ostať len ako „Čeko“. Demokratické samourčovacie princípy veľmoci podporovali vždy len do tej miery, do akej vyhovovali ich záujmom. Neprajný postoj americkej politiky voči Slovákom napokon ilustruje aj čechoslovácke zameranie Charty 77 i vysielateľa Slobodná Európa; ten vytrvalo odmietal zriadenie osobitného slovenského vysielania, hoci toto mali utláčané národy ZSSR či Juhoslávie. Bolo priam komické sledovať, ako tí istí redaktori podporovali samostatnosť Slovincov či Chorvátov od Juhoslávie – aj za cenu vojny a ľudských obetí – , ale upierali či zosmiešňovali ho v prípade Slovákov, ktorých označovali za štváčov, krikľúňov či separatistov.

Dejiny sú predovšetkým dejinami ideí a ich napĺňania. Idea slovenskej samostatnosti vo verejnom priestore žila len v exile. Slováci na Západe boli desiatky rokov v podstate jednotní v požiadavke, že Slovensko má byť samostatným štátom. Nič viac, nič menej. No vývoj na domácej pôde bol komplikovanejší. Takmer polstoročie neslobody od roku 1945 podlomilo národné i historické sebavedomie; v mysliach ľudí vytvorilo mentálny blok, že Slováci sú vraj príliš malí, slabí, ekonomicky neprežijú. Bola tu i polstoročná skúsenosť z brutálneho prenasledovania Slovákov pod kepienkou tzv. ľudáctva, buržoázneho nacionalizmu či separatizmu. Tisíce Slovákov bolo odvedených do ZSSR, stovky odstrelených partizánmi či odsúdených len za to, že sa angažovali – alebo len boli obvinení že sa angažovali – za Slovensko, jeho práva a pravdu. Bol to ten najťažší politický hriech, aký sa dal myslieť. Na ilustráciu len dva príklady: Trenčania Ivan Štelcer a Jozef Jančovič začiatkom 50. rokov písali memorandá OSN a západným mocnostiam, aby uznali právo Slovákov na samostatnosť; nikoho nezabili, nič neukradli, nerobili špionáž, no keď im na to ŠtB prišla, obaja dostali doživotie a zvyšok skupiny drakonické tresty. Ešte na sklonku socializmu, v roku 1988, teda už za gorbačovskej perestrojky, dostal Ivan Polanský z Dubnice nad Váhom štyri roky nepodmienečne len za to, že samizdatovo vydal zborník dobových článok o prezidentovi Tisovi. Povedané prosto – bola tu niekoľkogeneračná skúsenosť, že za národ a pravdu sa neoplatí bojovať, obetovať. Skôr opačne – lepšie sa žilo vždy tým, čo šli s mocou, proti národu. V takých ťažkých pomeroch sa myšlienka samostatnosti Slovákov mohla udržovať len

u pamätníkov prvej SR, osobitne u politických väzňov. Verejne sa o nej mohlo začať hovoriť až po r. 1989. Bolo to kúzelné, no veľmi krátke obdobie náhleho uvoľnenia, keď u nás bola sloboda slova i zhromažďovania. Do médií pustili iný než oficiálny názor a za historickú publikáciu vás nezavreli do väzby. Dalo sa písať a otvorene hovoriť aj o historických krivdách na Slovákoch. Otvorili sa témy násilnej maďarizácie, polonizácie, čechizácie, asimilácie Slovákov, gulagov, Malej vojny, no predovšetkým sa dalo hovoriť o prvej SR a Dr. Tisovi. Skúsenosť pamätníkov bola jednoznačná: Slováci sú schopní samostatnej existencie. To bola kľúčová myšlienka, ktorá sa mohla realizovať len v slobodných pomeroch.

V júni 1990 sa konali prvé slobodné voľby po 55 rokoch. Medzinárodná atmosféra bola národným myšlienkam vcelku prajná. Cestu k nezávislosti si hľadali národy ZSSR i Juhoslávie. V prvých voľbách však ešte ani jedna z kandidujúcich politických strán nemala v programe samostatnosť. A tá, ktorú ju mala a ako prvá s ňou vyšla do ulíc, ešte v decembri 1989 – Hnutie (národnej rady) za oslobodenie Slovenska na čele s F. Kollárom z Nemecka – nebola k voľbám pripustená. Práve kvôli tejto požiadavke. Paragrafy o „rozbíjaní“ čsl. republiky ostávali totiž stále v platnosti. Hľadal sa teda iný vhodný pojem než „samostatnosť“, heslo, ktoré by bolo dostatočne razantné, zrozumiteľné, malo potenciál mobilizovať ľudí, a pritom ho nebolo možné spojiť s tzv. rozbíjaním spoločného štátu. Pojem konfederácia bol príliš vzdialený, cudzí, nebola s ním skúsenosť. Navyše pripomínal pojem „federácia“, ktorý sa pokladal za prežitý. Kľúčovým pojmom národného hnutia, popri jazykovom zápase, sa tak stala *zvrchovanosť*. Pojem zvrchovanosti v máji 1990 vniesla Spoločnosť slovenskej inteligencie Korene na čele s akademickým maliarom Viliamom Hornáčkom; v auguste 1990 právnik Ján Cuper prvýkrát vypracoval text Deklarácie o zvrchovanosti ako štátoprávny dokument. Zvrchovanosť však neznamenala samostatnosť. To aj jej protagonisti často zdôrazňovali – už len preto, aby sa vyhli obvineniu z rozbíjania Československa. Išlo o „národnú svojprávnosť“; t.j. oprávnenie vytvoriť si suverénny národný štát, rovný iným národným štátom svetového spoločenstva. (A tak v ďalšom vývoji prirodzene smeroval k štátnej nezávislosti; teda aj obsah pojmu zvrchovanosť nadobúdala iný rozmer ako na počiatku).

Veľmi dôležitú rolu zohrala aj iniciatíva SSI Korene *Za zvrchované Slovensko* z 11. septembra 1991, ktorá zjednotila viaceré relevantné národné subjekty, pritiahla spoločensky známe a vážené osobnosti. Vo výzve sa o.i. píše: „*Nastal čas rozhodnutia. Už nemožno odkladať uskutočnenie základného práva na štátnu zvrchovanosť... len takto sa môže SR ako rovnocenný partner zaradiť do spoločenstva európskych štátov*“. Aj 19. februára 1992 sa, znova

z iniciatívy SSI Korene, na pôde Matice zišli zástupcovia viacerých občianskych iniciatív, ktoré spájala idea zvrchovaného Slovenska. Stretnutie ukázalo rastúcu silu hnutia; doba bola tehotná na zmenu. V oživenej atmosfére sa tak menili a formovali postoje politikov. Okrem SNS, ktorá bola na parlamentnej pôde ťahúňom, i v najpopulárnejšom HZDS, si uvedomovali spoločenskú objednávku, „pulz doby“ a naberali odvahu zvrchovanosť vyhlásiť.

Svoju váhu mal v tom čase aj hlas Katolíckej cirkvi. Už pápež Ján Pavol II. sa k Slovensku správal ako k osobitnej krajine. O rok, na Veľkú noc 1991 biskupi zas vyhlásili: „*Sme s vami jednotní v presvedčení, že slovenský národ, tak ako každý iný, má právo na samostatný život a že jedine on môže a smie plnoprávne rozhodnúť o svojich ďalších osudoch... Nikto mu nemôže mať za zlé, keď sa zákonnými a ústavnými cestami a prostriedkami usiluje o svoju národnú a štátnu zvrchovanosť...*“ Kardinál Jozef Tomko z Ríma v apríli 1991 vystúpil pred poslancami NRSR, kde nepriamo no zreteľne naznačil podporu slovenských štátoprávných snáh.

Na pôde slovenského zákonodarného orgánu – Slovenskej národnej rady – došlo v priebehu rokov 1991 – 1992 k niekoľkým neúspešným pokusom o vyhlásenie zvrchovanosti, resp. aspoň o začatie diskusie na túto tému. Parlamentná väčšina VPN – KDĽ – DS to však vždy zamietla. Až výsledky volieb v júni 1992 priniesli zvrát. Národne orientované subjekty získali jednoznačnú prevahu nad stúpenkami federalizmu. Nová koalícia HZDS – SNS prejavila ochotu tento krok konečne schváliť.

Návrh textu Deklarácie vyšiel 15. júna v denníku Koridor podpísaný predstaviteľmi KSI R. Kaliským, D. Machalom, P. Štrelingerom a M. Tkáčom). V definitívnej podobe prišla na rokovanie pléna SNR ako jediný bod tretej schôdze v piatok 17. júla 1992. Jej text prečítal predseda SNR Ivan Gašparovič a ako prvý v rozprave vystúpil premiér Vladimír Mečiar. Okrem poslancov a členov vlády v pléne SNR sedeli aj arcibiskup a metropolita Slovenska Ján Sokol, predseda Matice Jozef Markuš, predseda Svetového kongresu Slovákov Marián Šťastný, poslanci EP a ďalší hostia. Na návrh poslanca SNS Vladimíra Miškovského sa hlasovalo menovite: „Som za deklaráciu“ „Som proti deklarácii“. Hlasovať sa začalo o 12. 05 hod. Deklarácia bola schválená veľkou väčšinou hlasov – 113 zo 150. Proti bolo 24 poslancov za KDĽ a maďarské Spolužitie, zdržali sa desiati (maďarské strany a traja z SDĽ).

Aj keď Deklarácia nebola právnym dokumentom, jej politický dosah bol obrovský. Smerom dovnútra, ale aj navonok – k Európe, k svetu. Jej text bol stručný a vecný, jadrom bola veta: „*V tejto historickej chvíli deklaruje prirodzené právo slovenského národa na sebaurčenie tak, tak, ako ho zakotvujú aj všetky medzinárodné dohody a zmluvy...*“ Slovenská politika tak po

150 rokoch rôznych petícií, memoránd, prosbopisov svoje neodňateľné práva už viac nežiadala a nepýtala, ani jej ich žiaden hegemon „milostivo“ nedával, ale si ich sama konštatovala, vzala. Slovenská garnitúra na čele s V. Mečiarom využila dejinný moment. Ak by vtedy politici zaváhali, mohli neskôr skončiť ako tí katalánski – vo väzení, s pokutami či na úteku, v exile. Deklarácia bola zároveň prvým oficiálnym dokumentom prijatým SNR, ktorý sa sústreďoval výhradne na problematiku suverenity Slovenska. Bol to krok, ktorý podporil vážnosť slovenských požiadaviek. Ukázalo sa, že ani federácia, ktorú si Slováci vybojovali v pamätnom roku 1968, nemôže stačiť. Aj v dátume bola symbolika. 17. júl akoby dokončil, dotiahol to, čo odštartoval 17. november: zápas o väčšiu mieru ľudskej, spoločenskej a národnej slobody. Tiež možno spomenúť, že zvrchovanosť bola vyhlásená na tom istom námestí a v tej istej budove ako prvá slovenská samostatnosť 14. marca 1939.

Po júnových voľbách a prijatí Deklarácie bola už federácia v stave „klinickej smrti“, čo naznačila aj jej posledná veta, podľa ktorej je Deklarácia „základom suverénneho štátu slovenského národa“.

Väčšina obyvateľstva prijala tento krok SNR s radosťou, resp. s uspokojením. Dôkazom podpory boli aj veľké zástupy občanov, ktorí sa spontánne zhromaždili pred budovou SNR na Župnom námestí a na námestí SNP, a napokon aj vyzváňanie zvonov či zapalovanie vatier zvrchovanosti v onen večer, z ktorých sa vyvinula milá tradícia.

Radosť Slovákov však nezdieľala americká politika, ktorá už v tom čase pokladala Slovensko za pevnú súčasť svojej mocenskej sféry. Americké ministerstvo zahraničných vecí opakovane obviňovalo Slovákov a Slovensko z porušovania ľudských práv, ba z „fašizoidných“ tendencií. Táto falošná dikcia sa prejavila potom aj u západných, novinárov. Dochádzalo priam k demonizácii Slovenska a jeho predstaviteľov. Paralele s tým prebiehala medzinárodná kampaň voči VD Gabčíkovo, v ktorej bol tiež výrazný protislovenský osten. V kontraste s tým bola glorifikácia Václava Havla, ktorý svoju abdikáciu z postu prezidenta ČSFR oznámil práve pod dojemom Deklarácie, večer 17. júla.

Ako si si všimli aj najstaršie krajanské noviny v USA, Slovák v Amerike, spoločným menovateľom útokov proti Slovákovi bola „protislovenská nenávisť“, niekomu veľmi prekážalo, „že Slováci túžia po suverenite“. Dnes, po 30 rokoch môže historik konštatovať, že útoky z cudziny boli znamením že Slovensko si stráži svoje práva a záujmy, a teda je na správnej ceste...

Čo dodať na záver? Deklarácia ani následné obnovenie štátnosti nebolo dielom jedného človeka, ani malej skupinky aktivistov, ktorí údajne rozhodli „bez mandátu“, ako by nám to dnes lživo podsúvajú médiá a oživená protislovenská propaganda.

Poznáme mená a tváre najznámejších protagonistov 17. júla – V. Mečiara, Ivana Gašparoviča, Jozefa Prokeša a ďalších. Títo, ako politickí predstavitelia na seba vzali bremeno historických rozhodnutí. No 17. júl to nie sú len tváre z balkóna SNR. Treba pripomenúť, že zvrchovanosť bola dielom veľkého množstva národovcov, vlastencov – doma i v exile. Ak berieme exilové, spomeňme aspoň najaktívnejšie – Kanadskú slovenskú ligu, SKS, švajčiarskych, austrálskych či maďarských Slovákov. Ak domáce pomery, bol to ešte širší diapazón rôznych spolkov, iniciatív, združení, i politických strán. Medzi rozhodujúce „ľadoborce“ už v r. 1990 patrili Štúrova spoločnosť, spomenutá SSI Korene, Matica slovenská, Spoločnosť Andreja Hlinku, NEZES či v máji 1992 Kongres slovenskej inteligencie, ktorý ukázal obrovskú šírku podpory zo strany inteligencie. Tiež neformálne iniciatívy ako Za tú našu slovenčinu, 61 krokov k slovenskej identite, Šurianske zhromaždenia a ďalšie. Z malých politických strán Hnutie (národnej rady) za oslobodenie Slovenska (F. Kollár), Slovenské národnodemokratické hnutie (P. Brňák), SLS (J. Prokop), Slovenská národná jednota (S. Pánis) či SKDH (J. Klepáč) a samozrejme SNS ako najznámejšia národná sila na parlamentnej pôde.

Veľkú, podnes nedocenenú rolu v prebúdzaní ľudu i politikov zohrala aj národná tlač: časopisy Zmena, Nový Slováč, Slovenské ozveny, 23:55, Hlas Slovenska Slovenský národ, Slovenský zvon, Slováč a národná jednota, Slováč Express, Slovač, Koridor, Sloboda, Slovenské národné noviny či Literárny týždenník; z exilových Kanadský Slováč, Slobodné Slovensko, Slovenský štít, Zvesti či Horizont a i. Nezabúdajme ani individuálnych „bežcov“, ktorí slovenskú ideu prebojujúvali perom – z historikov najmä F. Vnuk, M. S. Ďurica, L. Deák, A. Hrnko, A. Magdolenová či J. Bobák; ten, mimochodom ako prvý navrhol vyhlásenie 17. júla za štátny sviatok. Z publicistov napr. J. Handžárik, V. Repka, M. Šášky, P. Valo, D. Slobodník, A. Brázda-Jankovský a i. Národná hrdosť sa prebúdzala aj obrazmi, malbami. Treba preto pripomenúť aj výtvarníkov ako napr. I. Pavlisko, M. Stano, M. Glond'a, A. Mišanek, M. Vavro a i. Osobitne tiež hrdinských hladovkárov za slovenčinu v r. 1990 – 1991... Pri spätnom pohľade vidno, že roky 1989 – 1992 boli vzácnym obdobím, keď národné sily narastali – tento jav sa už potom

neopakoval. Pamätajme na všetkých, ktorí priložili ruku k dielu; zomrelých si uctíme spomienkou či modlitbou...

Na ilustráciu vývoja a naplnenia slovenskej národnoštátnej idey možno použiť známe evanjeliové podobenstvo o robotníkoch vo vinici. Pán povolával robotníkov do žatvy po celý deň; jedni nastúpili hneď zrána, ďalší na poludnie, iní až tesne pred fajrontom. No všetci dostali rovnakú plácu – jeden denár. Povedal by som, že aj s národným zápasom po strate štátnosti v roku 1945 to tak bolo. Jedni za právo Slovákov trpeli od začiatku, v najhoršom období vo väzniciach, exile, stratili životy, rodiny či zdravie. Iní utrpeli menej, pracovne, dobrou povest'ou, útokmi médií či rozkolmi v rodine; niektorí sa pridali až v samom závere, keď už bolo prakticky rozhodnuté. No všetci boli odmenení rovnako: vytvorením samostatného Slovenska. Nehádajme sa preto dnes, kto má väčšie zásluhy ale spoločne odovzdávajme národno-kultúrne hodnoty svojim potomkom, pracujme na budovaní historického povedomia a najmä na obnove stratenej slovenskej suverenity!